

NÁNAY ISTVÁN

Színészarok

■ SZABADTÉRI ELŐADÁSOKBÓL ■

A július–augusztus számomra – legalábbis mostanában – az év két színházmentes hónapja. Régebben még a nyári hánnikat is megnéztem, ma már szigorúan válogatok. Az idén szerencsém volt, vagy jól szelektáltam, mert olyan előadásokat láttam, amelyeket művészi igényességük kiemel a szezon produkciói közül, s ráadásul mindegyikben pazar alakításoknak örülhettem. Még azokban az előadásokban is találtam színészi remeklést – például Mahr Ágnes és Kőmíves Sándor egyszerűségét és csöndjeit a zsámbéki Csontzene két öregjének a szerepében vagy a Toepfler Zoltán posztmoderneskedő textusán diadalmaskodó Keresztes Tamás fizikai-színészi teljesítményét szintén Zsámbékon, illetve Hevér Gábor és Kardos Róbert elegáns komédiázását A kutya testamentumában, Szentendrén –, amelyek összességükben nem hatottak rám egyértelműen, ám ezúttal csak három előadás néhány alakítását szeretném felidézni.

Elsőnek a Gyulai Várszínház *Falstaff*járól szólnék, bár csupán egy dermesztő hideg éjszakán a főpróbáját láttam. Sopsits Árpád a kétrészes *IV. Henriket* Horgas Péter hatalmas, hordót formázó díszletében játszatta, amelyben a gyors változásokat biztosító elemek mozgatása időnként még akadozott, de a színészek már teljes intenzitással játszottak. A rendező és dramaturgja (Falussy Lilla) alaposan meghúzta Shakespeare monstre művét, de az előadás-verzió így is túlméretezettnek tűnt. A produkció címe *Falstaff* lett, jelezve, hogy az alkotók a nagy természetű s nagyot mondó korhely sorsát állítják középpontba, ugyanakkor nem tudtak lemondani számos olyan részletről, amelyek ugyan egy krónikás dráma szerves részét képezik, de koncepciójuk érvényre juttatását megnehezítik. Sopsits szándéka azonban így is kiviláglott: figyelme elsősorban a *IV. Henrik*, *Harry*, *Falstaff* és *Percy* közötti kapcsolatokra, jelenetekre koncentrált. Blaskó Péter halállal küszködő és öröklődési gondoktól nyugtalan királya nem elesett öregember, hanem hatalmát féltő s utódlása érdekében konspiratív államférfi. Fekete Ernő és László Zsolt a *Harry* és *Percy* közötti, véres összevadásba torkolló ellenségeskedés minden fázisát roppant energiával, ugyanakkor visszafogottan, hol szellemes szópárbajban, hol bravúros harci koreográfiával mutatta meg. (Mozgás: Gyöngyösi Tamás.)

A fő- és címszerep Czintos Józsefé, akit az Isten is *Falstaff*nak teremtett. Az nem meglepetés, hogy a színész buffó énje a hősködő, gyáva ivócimboraként áradó kedvvel teljesedik ki, de ez alakításának csak egyik oldala, hisz Czintos még a komikus pillanatokban is érzékelteti az alak tragikumát. Természetesen nagyszerű multság, amikor *Harry*ék az éj leple alatt megfutamítják *Falstaff*ot és barátait, majd élvezik, ahogy pohos barátjuk kiszínezve előadja hőstetteit, de ebben a jelenetben is bujkál némi szomorúság. Czintos lényében hordozza azt a kettősséget, hogy tragikus figurái egy kicsit humorosak, a komikusak pedig cseppnyit elkomorulnak. A Herceg barátja handabandázhat, fitogtathatja erejét és hősiességét, mégis elesett és öregedő kisember marad. Czintos elsősorban nem *Falstaff* gyávaságát hangsúlyozza, hanem az öregségtől, a magárahagyatottságtól való félelmét. Nem a hatalomhoz dörgölődzik, hanem *Harry*hoz, a haverhoz. S mindenekelőtt életszeretetet hatja át minden tettét, élni akarása magyarázza megalkuvásait és pitiáner ügyeskedéseit. Az alakítás legmeggrázóbb jelenete az, amikor egy pillanatra *Falstaff* maga is elhiszi, hogy megsebesült a háborúban, sőt azt is, hogy meghalt. Siratja az életet, átkozza a viszálykodást,

mintha egy személyben volna *Mercutio* a *Romeóból* és *Thersites* a *Troilusból*. S amilyen vehemensén átkozódik, ugyanilyen hévvel ujjong abbéli örömeiben, hogy túlélő lett.

Pár héttel később Czintos József kópés, ravasz, szeretni való dörmögő jó ember képében is megmutatkozott: a Bárka Színház nyári produkciójában, *A Pál utcai fiúk*ban Janót, a fatelep tót őret játssza. Ebben az előadásban természetesen a fiúkat megtestesítő kamaszok a főszereplők, tehát azt is mondhatnánk, hogy Czintosra epizodistaként van szükség, de ő nem tud csak háttérfigura lenni. Alázatosan vesz részt a produkcióban, nem tolakszik előtérbe, de ha megjelenik, felfénylik körülötte a levegő. Akkor is, ha csak ül a farakások között, dohányzik, és nézi a kölyköket. Szeretet sugárik belőle. A *Falstaff*ban is, a Molnár Ferenc-átiratban is.

Mint ahogy a Novák Eszter rendezte *Ibusárból* is szeretet és öröm árad, s ezt az esztergomi székesegyház és vár tövében sebtében kialakított nézőtér sok száz fős közönsége is boldogan nyug-

Falstaff: Czintos József

tázza. A Gyulai Várszínházban bemutatott előadás ugyanis kiszorult az esztergomi Rondellából, ahová sem a díszlet, sem az érdeklődők tömege nem fért be. Pedig ez a huszerett kifejezetten kamaraprodukció: öt színész és a Honvéd Táncszínház táncosaiból verbuvált kicsiny kar játssza. Igaz, Horesnyi Balázs szellemes díszlete helyigényes, ő ugyanis a tér közepébe óriási játék mozdonyt helyezett, amely Jolánka jegykiadófülkéjét éppúgy magában foglalja, mint a játék más helyszíneit, ugyanakkor természetesen metaforikus értelme van. A festett háttérrel mögött-fölött vonulnak a huszárok, a színpad bal szélén, elől van Anyuska konyhája. A látványban és Darvas Ferenc zenéjében mindennek kettős az értelme: egyszerre jelenti azt, ami és ugyanennek megfricskázását. Novák Eszter rendezése a darab minden eddigi előadásához képest jobban – s alighanem az írói szándékkal összhangban – összecsisztítja a mű két rétegét. A játékosság, az ötletgazdagság, a stílusparódia mögött a szereplőkben valódi fájdalmak, sérelmek, remények és reménytelenségek munkálnak, ettől válik az előadás igazi drámává.

Kettősség jellemzi a színészi alakításokat is. A fiatal Domokos László öreg huszárként látványosan rájátszik az öregségre, de amikor táncolni kell, a figura maszkjában, ám a többi legényhez hasonló hévvel ropja. Lázár Kati nagyon komolyan veszi a lányát féltő Anyuskát, már-már tragikus figurát csinál belőle, de amikor Sárbogárdi Jolán operettjét olvassa, vagy valamelyik szerepében lép fel, győzedelmeskedik benne a komika. Gyabronka József Bajkhállóy Richárd és a hűtlen jegyvizsgáló, Kleisermann Mihály szerepében eleve karikíroz, de a két alakot természetesen másként rajzolja el. Noviváni allűrjei olyan ügyetlenek, amilyenek egy műkedvelő előadás kissé köpcös amorózójától kitelnek, de ezek a kaulauz mozdulataiban is visszaköszönnék. Kovács Zsolt Gusztija maga a megtestesült groteszk. Szerelmevallása csetlő-botló bohóctréfa, még ki sem mond valamit, máris visszaszívna, s amiről tudja, hogy nem kéne beszélnie, akaratlanul kibuggyan belőle. Agresszivitás és elesettség, támadás és védekezés, szárnyalás és földhözragadtság keveréke a színész minden megmozdulása.

És aki körül a világ forog: Udvaros Dorottya Jolánja. Fáradt, reménytelen, kialvatlan, elnehezült egyedülálló nőből egy pillanat

alatt primadonnává válik. Elhiteti, hogy Jolánt éjjelente egész huszáregiment harapdálja s gyötri, de azt is, hogy valódi díva. Sőt, egyszerre, ugyanabban a pillanatban jelenik meg mindkettő. Alakításában egymásra kopirozódik az operettszerelem meg a szánalmas flört, érthetővé válik, hogyan szepíti meg egyik a másikat, hisz enélkül elviselhetetlen volna az élet. A színésznő úgy reflektál saját figurájára és játékára, hogy soha nem érezzük a technikát, a műviséget, az „elidegenítést”. Udvaros Dorottyát nézve azon sem csodálkozunk, ha kisujja rebbentésével avagy egyetlen sóhajával a mozdonyt is elindítja.

Kis terek után egy hatalmas: a szegedi szabadtérié, ahol a *III. Richárd* került műsorra. Többször beigazolódott már, hogy a „színház Népstadionja” prózai előadásokra alkalmatlan nagy méretei miatt, az intim jelenlét, az árnyalt szövegmondás és a hiteles gesztusok elvesznek benne, csak a tömegmozgatás, a statikus, élőképszerű beállítások és az operai tablók hatnak. Valló Péter azonban olyan formát talált, amelyben monumentalitás és bensőségeség egyaránt érvényesült. Erényt igyekezett kovácsolni a hely színháziatlan dimenzióiból, s teljesen üres térben játszatta a darabot. Időnként betolnak egy többemeletnyi lelátót, ahonnan az uralkodó és kísérete szónokolhat, de megfordítva a lépcső alatti zugokból börtön lesz. Máskor fél színpad hosszúságú terített asztal köré gyűlik az udvar népe, ám legtöbbször – a szabadban játszódó jelenetekben – autók, motorok és biciklik köröznek a templom előtt. A gyászolók kíséretében – akár egy mai temetésen – nyitott furgon hozza Henrik koporsóját, ezen a kocsin s koporsón zajlik Richárd és Lady Anna nagyjelenete; rang szerint különböző típusú, elegáns, hatalmas limuzinok szállítják a királyi család tagjait, s természetes, hogy Richárd királyként IV. Edwárd kocsját „öröklí”. Buckingham és Richárd egymásnak feszülését autós üldözés képezi le; Richárdot két kocsni csaknem összeprésseli, de ő ebből a helyzetből is győztesen kerül ki; a gyilkosok biciklin járnak. A végső csatajelenetben a nézőtér felől motoros kaszkadőrök száguldanak be két oldalról a színpadra észveszejtő berregés közepette, s amerre elhaladnak, petárdákat robbantanak. A háttérben falankyszerűen áll egymással szemben a két tábor, de a kézitusa elmarad, mert azt egyrészt a motorosok fel-alá nyargalászája jelké-

Udvaros Dorottya (Sárbogárdi Jolán) a huszárok karjában

III. Richárd: Kulka János

Koncz Zsuzsa felvételei

pezi, másrészt egy metaforikus kompozíció: a motoros mutatvány közben hol az egyik, hol a másik oldalon egymás után dőlnek ki a harc áldozatai.

Mindebből érzékelhető: a dráma mai közegben játszódik, az indulatok, a viselkedésmód, a manipuláció technikája ismerős, a film és a mikroport használata pedig közel hozza az egyes szereplőket a nézőhöz. Valló plánozik: hatásos nagytotálókban mutatja meg a „Nagy Mechanizmus” működését, és filmes premier plánokban, rádiójátékszerűen felerősített és ezáltal élővé és hitelessé tett szövegmondással a szereplőket. Több kamera veszi a jeleneteket, amelyek közül – mint egy tévés élő közvetítésben – mindig az kerül a Dómot csaknem elfedő vetítívászonra, ami a legtalálhatóbb, a koncepciót leginkább szolgálja. Az operatőrök ugyanolyan szereplői az előadásnak, mint a színészek, általuk jön létre az a nyilvánosság, amely mára áthatja az élet minden pillanatát – s nem csak a közéleti szereplőkét. A kukkolás élményét adja vissza ez a technika: a legkisebb sóhaj is visszhangként hallatszik, s a legrejtettebb metakommunikáció is méteresre kinagyítva látható.

E koncepció megvalósulásához persze olyan színészek is kellenek, akik képesek erre a kettős életre, amelyben a gesztusok, a tartás, a mozdulatok, valamint a szó és a mimika különböző információkat közöl ugyanarról az emberről, tetről vagy jelenségről, de a lényeg mégis a különbözőségek egységében rejlik. A sokfelől jött, különböző színházak stílusán nevelődött színészek minden szempontból kiegyensúlyozott társulatot alkottak. Néhányukról azonban kiemelten kell szólnom, ugyanis Vallónak egyes szerepek átértékelésére is jutott energiája és figyelme.

IV. Edwárdot általában öregnek, főleg nagyon betegnek szokták ábrázolni. Bár a betegség Bálint András alakításának is lényeges vonása, az ő királya határozott és erős ellenfél. Ez a szerepfelfogás – s különösen Bálintnak az óriási ebédlőasztalon zajló jelenete – érthetővé és indokolttá teszi, hogy Richárdnak miért kell jelentős erőket mozgósítania a jogos uralkodó ellen. Szervét Tibor a pengeéles eszű, taktikázó manipulátor, a hataloméhes, gátlatlan politikus és a moralizáló értelmiségi keverékét mutatja meg Buckingham szerepében.

A legtöbb előadásban a három királyi asszony alakja összemósodik, nehezen lehet követni, ki miért átkozza Richárdot. Ezúttal nagyszerű trió tette árnyalttá e figurákat. Takács Katalin Erzsébet, Almási Éva Margitja és Töröcsik Mari York hercegnéje nem antik kórus tagjaként jelenik meg a darab kulcsjeleneteiben, ha-

nem pontosan megrajzolt karakterként, akik megbocsáthatatlan sérelmeik miatt kérnek elégtételt, s szállnak szembe a nyomorék trónkövetelővel. Töröcsik Mari visszafogottan, szárazon, alig hallhatóan beszél, de szavai pörölyként csattannak. Almási Éva minden mondata és gesztusa őszintén és igazul egy nagyasszony érzelmi, egzisztenciális és státusbeli kifosztottságáról, ennek a helyzetnek a feldolgozhatatlanságáról szól. Eddig nemigen láttam megvalósulni azt a szerepfelfogást, hogy Richárd kevés valódi ellenfele közé Erzsébet is odaszámítson, de Takács Katalin a kíméletlenül következetes politikus és anyai vagy más érzelmei által zsarolható nő ellentmondásait feltáró, az apró megjelenéseket és a Richárddal játszódó nagyjeleneteket egységben láttató, kemény alakítása igazolja ezt az értelmezést. Szerepformálása alapján igaza lehet Richárdnak, aki Clarence-szel való jelenetében azt állítja: minden baj Edwárd feleségének, Erzsébetnek a műve.

Richárd: Kulka János. A tágas tér követelményeinek engedelmeskedve Richárdja valóban nyomorék, fél lábára béna, mankóval vonszolja magát, bal vállát felhúzza, premier plánban vagy szuperközéliben látott arca mindenre kész elszántságról, a testi hibásoknál megfigyelhető lelki torzulásról árulkodik. Ugyanakkor hangja lágy, beszéde behízsgáló, barátságos. Ahogy Kulka a sárhányón és az autó egyéb kiálló alkatrészein felkúszik-mászik a halottas kocsi, ahol a koporsóra borulva Lady Anna (Ónodi Eszter) zokog, ahogy a plátón és a koporsón egyensúlyozva lerohanja a nőt, fogadja ütlegeit, s provokálja, hogy az asszony a mankóból kihúzott törével ölje meg őt, az egyszerre neveltséges és szánni való, félelmetes és megindító. Kulka Richárdja a hatalom megszerzése érdekében racionálisan gondolkodó és cselekvő férfi. Nem ismer akadályokat, s még akkor sem veszíti el tartását, amikor más rég pánikba esne, mert józan ésszel tudni lehet: nincs tovább. De ezekben a pillanatokban nem működik a józan ész. Richárd már nem a maga ura, hanem a körülmények kiszolgáltatottja. Kulka alakításában Richárd halála nem egyértelmű bukás. Már csak azért sem érezzük annak, mert aki utána jön, az semmiben sem mérhető a nehezen minősíthető, de vitathatatlanul formátumos Richárdhoz, s ettől a dzsipen érkező, békéről szónokoló, Elvis Presley-öltözötű Richmondtól még annyi jó sem várható, mint nem éppen békét teremtő elődjétől.

Czintos, Udvaros, Kulka – külön-külön láttam őket, de visszaemlékezve e szeszélyes nyárra, képzeletemben egymás mellé kerülnek. Hála e triásznak és társaiknak számomra az idén nem is volt nyári szünet.